

Canciones para después de una guerra

de Basilio Martín Patino*

Antoni Figuera

"Donaria tots els paisatges del món pel de la meua infància."

E.M. Cioran: Història i Utopia.

"A la recerca de la pel·lícula oblidada", es podria titular aquest article. O també: "A la recerca del passat segellat." Ja que "d'un temps, d'un país" (com volia Raimon) en parlaran tots dos: pel·lícula i article. "D'un temps, d'un país" que desitjaríem definitivament clausurat.

I és que hi ha obres -passa a tots els territoris de l'art- que transcendeixen les seves pròpies limitacions genèriques, ja sigui per raons morals, sociològiques o de qualsevol altra mena (un exemple: *Johnny cogió su fusil*, l'únic film dirigit pel guionista Dalton Trumbo). Pel·lícules

que acaben per esgrafiar visualment el mapa dels trets ja borrosos de la teva cara, el malencònic perfil de la teva mirada oblidada allà, a la infància, la topografia fantasmal de la teva memòria. Obres que, en el fons, es revelen com a punt de cicatrització i de sutura entre dos "temps" supurants com a ferides: la teva microhistòria personal i íntima, "l'elan" vital del qual s'ha alimentat la teva pròpia biografia, i la sordidesa i anonimat col·lectius d'una macrohistòria -la de l'Espanya de postguerra- estaficades totes dues, sediment a sediment, en la part més profunda de tots dos subconscients: el teu de personal i el d'un època que es va reconstituïnt i subvertint alhora per mitjà de l'entramat de les imatges -les de la pel·lícula en qüestió. I és aquest inexcusable sentiment adherit com una segona pell al record

del que va ser una inevitable "deseeducació sentimental" -i de les altres- el que periòdicament torna a tu, com un malson del qual tampoc, contradictòriament, voldries despertar-te, cada vegada que revises aquell impressionant document sobre un període molt concret de l'Espanya contemporània que és *Canciones para después de una guerra* de Basilio Martín Patino.

Endinsar-te de nou en aquest desmanegat "rusc" travessant de banda a banda per oceans de "temps de destrucció i de silenci" a la qual va deixar reduïda -enderrocs físics i morals- de la denominada "Era de Franco", et du a convèncer-te del fet que tots som portadors en el nostre interior de la nostra pròpia Comala. O del nostre Macondo. O Región. O comtat de Yoknappatapha en el qual vàrem néixer, vivim i morirem. Tot i que no som -que més voldríem!- de *motu proprio* els fundadors, somiadors o inventors d'aquests noms que remetien a espais mítico-geogràfics poblats només per espectres o fantasmes: espais llegendaris -aquests sí- en la seva mateixa clandestina i continuada desolació, per contrast a aquell també sòrdid i continuat pseudomite fossilitzat que va ser l'Espanya del franquisme; llocs que hauran de conduir-nos a través de les "rutes d'Innisfree" del records fins als llindars d'aquesta frontera comunal que a tots ens iguala i que no és, en suma, res més que al meta darrera de la vida de cadascú. Perque Comala, Macondo, Región o Yoknappatapha acaben per desembocar al nord i al sud, a l'est i a l'oest dels carrers i les cases del barri i de la ciutat on va néixer cada un: Madrid, anys 40; o, en el teu cas, Palma, barriada de Santa Catalina, a finals d'aquella mateixa dècada. Per això, te sents autoritzat a afirmar sense cap engruna de vanitat o falsa modestia -tot i que sí amb un bri de mal disimulat orgull-, com qualsevol pel que fa al seu lloc de naixement, que el món sencer hauria d'acabar per convertir-se en l'extraradi de la teva ciutat, del teu carrer i de la teva casa... Carrers, cantonades, places del teu Guinardó particular on alguna vegada vares ser feliç -¿ho vares ser realment?-, ja que la mort encara no s'havia assentat en el teu àmbit familiar. Carrers, cantonades, places -les dels nostres avantpassats als quals de cada vegada més en aniríem assemblant- reconvertides en una mena de laberíntic traçat (sense fil d'Ariadna,

per descomptat), encara que amb la presència inesquívable del mastodòntic Minotaure en el centre mateix del país. Laberint que acabaria per convertir-se en "rosa dels vents" sense nord personal que equivocàs itineraris: cap a fora i cap a dins d'una infància que es dissol en el no-res, i sense saber si va ser viscuda o no aleshores o si hauria de ser recuperada o no pel record temps després.

Perquè, ¿de què et serveix recordar ja que no habites Comala ni Macondo ni Región ni Yoknappatapha, ni tan sols vius al Guinardó ni al Carmelo? ¿De quin descolorits i esflagarsats filaments estan fets els records de qui -tu mateixa ara: transeünt de l'oblit- se sent per uns instants solidari, germà menor de tots els qui creuen (figurins, figurons o comparses d'un història amb minúscules) per la pantalla a la pel·lícula de Patino? ¿Quin gust té en aquests casos la nostàlgia del qui no conserva ja dins la seva boca -regust amarg i agredolç a moniato i xicoira -el gust d'una mala magdale-na proustiana?

La revisitació de les admirables imatges de *Canciones para después de una guerra* t'engoleixen i arrossegueu fins al fons del maëlstrom d'una època. "Recordar és tornar a viure" pareix que t'està dient Patino al llarg de la crònica d'uns anys -de 1939 a 1953-, els esdeveniments dels quals ens descriu el cineasta: els primers i intrèpids esforços de recuperació del país, les il·lusions de progrés i desenvolupament plasmades per mitjà de petites històries -el patètic i esperpèntic revers tragicòmic del qual trobaríem a l'entran-yable Carpanta de "Pulgarcito"-, cançons, modes, mites i estrelles (paupèrrimes "històries de la ràdio") que reflectien els sentiments i gusts d'un poble que s'esforçava a refermar, més inconscientment que no conscientment, la seva pròpia identitat. Història sentimental de dues dècades intenses viscudes a ritme de pasdoble i censura, i en les quals el futbol i la loteria es varen convertir en les úniques vàlvules d'escapament del subconscient col·lectiu del país (convé no oblidar que just on acaba la crònica de Patino comença la magistral del Berlanga de *Bienvenido, mister Marshall*).

La contemplació de les imatges d'aquest document testimonial sense parió que és *Canciones para después de una guerra*, et

remet modestament a les classes del professor d'Història Tom Crick a l'excipcional novel·la de Graham Swit *El país de l'aigua*. Res de dates, herois o batalles en la teva desnivellada lluita contra el passat, contra els pantanosos FENS de l'Espanya i la Mallorca de la teva infància, contra les inoperants rescloses dels records: pistes abandonades entre el desèrtic paisatge dels anys 50, enfangades i suggestives, emmetrinades i distants entre anades i vengudes del Temps.

Si per Jean-Luc Godard "un travelling és una qüestió moral" pots afirmar rotundament que cada pla, escena o seqüència del film de Patino es correspon amb puntual rigor i minuciositat amb cada gest, cada mirada, cada pas, cada rialla i cada llàgrima dels qui, en viure o sentir-nos desviscuts per la sagrant recurrència del passat, assumim com a nostra la poderosíssima dimensió no només estètica, sinó també ètica que, des de la primera fins a la darrera imatge, el film destil·la.

Mitjançant una magnífica selecció i mescla de documentals de l'època, de fotos i cançons del moment; per mitjà d'aquell elaboradíssim procediment de muntatge basat en la tècnica del "decoupage" i de la qual alguns historiadors i directores de cine han qualificat com a mètode de "tisoires i engrut" (tallar i aferrar), Patino aconsegueix el prodigi de subvertir, partint de materials aliens - NO-DO, noticiaris, imatges- el missatge ideològic de propaganda nacional-catolicista al servei del règim de Franco, mostrant-nos la crua i pura realitat d'un poble derrotat. De manera que l'obra es converteix en una reflexió a l'entorn de les relacions entre el cineasta i la història tan rigorosa com la que planteja un documentalista com Robert Flaherty respecte de les relacions entre el cineasta i la macrohistòria, sinó molt especialment entre l'espectador i la seva particular microhistòria o intrahistòria personal: la de tots aquells que, súbdits abans que no ciutadans, ens incorporam i alineam en les files de la rereguarda de qualsevol de les successives generacions nascudes abans, durant i després de la contesa.

Amb una insuperable mescla de material d'arxiu, fotos i cançons de l'època, i dividida en capítols, ens narra la victòria dels insurrectes- la il·legalitat al poder!-,

la història de la División Azul, les innarrables pel·lícules històriques de Cifesa, la influència de la ràdio, les cartilles de racionament, l'estraperlo, la força de la loteria, l'arribada dels nord-americans...

Sí: "recordar és tornar a viure." I per això mateix la teva memòria personal, ancorada en el subsòl d'aquella subnormalitat cultural de la qual amb tanta lucidesa ens va parlar Vázquez Montalbán des de les proses de la seva *Crònica sentimental de España* i des dels poemes del seu *Una educación sentimental*, aflora a la superfície de la teva ensopida consciència, enrajolada entre les peces d'un "puzzle" fotogràfic en negatiu, compost d'insignificants però entranyables fotogrames de la pel·lícula de la teva vida: el gust - ara sí l'estilet d'una esmicolada magdalena proustiana esquinçant el vel del passat- dels flams que ta mare et preparava amorosament els diumenges amb

tota la tendresa artesana del món concentrada entre les seves mans: en records encara la seva marca -flam Potax-enmagatzemat en el festiu matí de les teves sensibles pituitàries; el ressò de les ones d'aquelles antigues emissores radiofòniques -*Tres hombres buenos, diego Valor*- escoltades a través d'impagables ràdios de galena (*La televisión pronto llegará...*, però no havia arribat encara...).

Recordes el fred en l'hivern i el machadià tritllejar de la pluja en els vidres des d'on observaves el carrer buit: només alguna vaga ombra al capvespre creuant veloç...; el so d'alguna percutint melodia: era el tango *Celos*. ¿Per què t'haurà quedat tatuada en el cor de la memòria aquella cançó precisament, i no una altra qualsevol? i és que el misteri, diguin el que diguin, forma part de la vida... I a aquestes ja esmentades baules n'hi hauràs d'afegir d'altres: el teu setmanal i conscienciós recompte i intercanvi de *tebeos* en els quioscos del barri -espais

màgics en els quals baratar una incipient i no del tot, ben definida morbosa imaginació: les col·leccions completes d'*El espadachín enmascarado* o *El inspector Dan*; els vinosos paisatges de la Gascunya o les sòrdides boirines londinenques; les entranyables novel·letes de "a duro" del prolífic Silver Kame, Fullejades fins al tuètan en la nit moltíssims anys abans que tenguéssim notícia de la invenció de paraules com *comic, giallo, camp o kitsch*. I posats ja a demanar-te: ¿perquè els ja citats i no, per exemple, *El guerrero del antifaz* o *Roberto alcázar y Pedrín* o Marcial Lafuente Estefanía? ¿És possible que ja, sense tu saber-ho, començàs a perfilarse en tu encara una no nascuda consciència "subnormalment" cultural d'al·lot de l'època un cert criteri selectiu, el lent i ardu aprenentatge que hauria de dur-te a triar i decantar?

Cada un és com el pilot de la seva pròpia història -de la seva ínfima història- com ens recorda Daniele del Giudice a la seva suggestiva novel·la: *Enlairant l'ombra de terra*. Cada un traça el seu propi rumb en la lluita contra les inclemències exteriors -les de la seva època- i els esgarriaments interiors, en la lluita contra la por i l'error i l'oblit, cercant entre el caos i l'escassetat un marge possible per dur a terme el propi viatge, per complir el propi destí.

Canciones para después de una guerra: fragments de memòria personal i col·lectiva tancada dins la pantalla -alliberada en el seu mateix tancament- en forma d'imatges, rostres, veus, gestos i mirades: contes màgics -fins en la seva mateixa sordidesa- pels nadals del nin que eres tu, ignorant que tots el paradisos són paradisos perduts, que Peter Pan no prevaldrà davant la mort. Seria precis que passàs el temps, tot l'inacabable temps que també cap en les bobines de la pel·lícula de Patino, perquè aprenguessis que aquell "embruix de Shangai" del qual ens parla Juan Marsé en un inolidable llibre, vares començar a inhalar-lo com un vapor narcotitzant cada hora-baixa i cada vespre en creuar els llindars de ca teva per anar a refugiar-te en qualsevol dels cines del teu barri. I tot i així i, a pesar de tot, has acabat per assumir com un deute d'honor mai suficientment pagat, les paraules de Cioran: *Donaria tots els paisatges del món pel de la meua infància*. ♦